

УДК [373.5.015.311:159.9.07](044)

ІРИНА ІОНОВА,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка)

IRYNA IONOVA,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Sumy, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko)

orcid.org/0000-0001-9284-9308

**До проблеми гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі,
з вихованцями дитячих будинків**
**To the Problem of Humanization of Relations of Teenagers Who are Brought up in a Family
Environment, with Children from Orphanages**

У статті автором проаналізовано дефініції гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків. Визначено поняття «гуманізм», «гуманність», «гуманізація взаємин», «соціально-педагогічна проектна діяльність». З'ясовано суть поняття «гуманізація взаємин». Висвітлено особливості підліткового віку та ролі спілкування. Визначено особливості соціального розвитку вихованців дитячих будинків. Розглянуто зміст проектної діяльності та діяльність суб'єктів проектної діяльності. Досліджено можливості соціально-педагогічних проектів як засобу гуманізації стосунків підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків.

Ключові слова: *«гуманізм», «гуманність», «гуманізація взаємин», «підлітковий вік», «соціальний розвиток вихованців дитячих будинків», «соціально-педагогічна проектна діяльність».*

In the article the author analyzes the definition of humanization of relations of teenagers who are brought up in a family environment, with children from orphanages. Define the concept of «humanism», «humanity», «the humanization of relations», «socio-pedagogical project activity». Clarified the essence of the concept «humanization of relations». The humanization of relations between people is seen as a process of humanization of communication on the basis of subject-subject interaction of equal partners, the recognition of everyone's right to be a person, to freely exercise their choice and will. It is noticed that as the bilateral process of humanization of the relationship involves collaboration and co-creation, creating conditions for their self-development the approval of personal dignity. The result of humanized relationships is humanized (humane) personality of the pupil.

Defined the peculiarities of adolescence and the role of communication. The attention is focused on the fact that inadequate self – esteem of teenagers, their heightened emotional tension and anxiety, incompleteness of communication skills often lead to aggressive behavior, negativity, defiant behavior, manifestations of cruelty.

The features of the social development of children from orphanages. It is noticed that the process of assimilation of orphaned children and children deprived of parental care, a particular system of knowledge, norms and values, due to the shortcomings of education in the same families (neglect, maltreatment and the like) and the effects of imperfect system of education in orphanages facilities (material conditions and means of life, inadequate communication with adults, the lack of contacts with the environment, narrow circle of communication, the regulation of free time sensitive moments).

Reviewed the content of project activities and the activities of entities of project activities. Investigated the possibilities of social and educational projects as a means of humanization of the relations of the adolescents brought up in a family environment, with children from orphanages.

Key words: *humaneness, humanity, humanization of relations, adolescence, social development of children in orphanages, socio-pedagogical project activity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Поширення проблеми біологічного і соціального сирітства в Україні актуалізує утвердження гуманного ставлення до дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнання їх цінності як особистості, їх права на свободу, щастя, розвиток і прояв власних здібностей.

Особливої уваги потребує формування гуманного ставлення до вихованців дитячих будинків підлітків, які виховуються в родинному середовищі. Оскільки саме вони через кілька років стануть активними учасниками соціальних, економічних політичних процесів у нашому суспільстві.

Попри високу поінформованість, підлітки характеризуються низьким духовно-моральним розвитком, невмінням управляти своїми емоціями, регулювати свою поведінку у спілкуванні з іншими людьми. Більшість підлітків є емоційно збудливими, нестриманими, агресивними, зверхніми та байдужими до дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Зменшити прояви такої поведінки у підлітків можна шляхом залучення їх до спільної діяльності, яка розвине навички способу вираження своїх ідей і забезпечить ефективну взаємодію з іншими людьми. Великий потенціал для гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в

родинному середовищі з вихованцями дитячих будинків та організації співпраці між ними має соціально-педагогічна проектна діяльність.

Аналіз досліджень і публікацій... Останніми роками в психології, педагогіці та соціальній педагогіці здійснено низку доробків щодо: роз'яснення і впровадження в практику ідей гуманізації освіти (Я. Береговий, І. Бех, І. Зязюн, О. Пометун, О. Сухомлинська та інші), визначення теоретичних засад процесу соціалізації особистості в цілому (О. Безпалько, А. Капська, А. Мудрик, С. Пальчевський, С. Савченко, С. Харченко, та інші), дослідження соціально-психологічних факторів розвитку особистості дитини-сироти (Г. Бевз, С. Мещерякова, І. Пеша, Т. Сафонова, Л. Чичерін та інші), впливу умов життя і виховання в закладі закритого типу на особистісний розвиток дітей-сиріт (Н. Авдеева, Л. Волинець, І. Дубровіна, М. Лісіна, В. Мухіна, А. Прихожан, та інші), різні аспекти гуманістичного виховання підлітків і старшокласників у позаурочній роботі (Є. Бондаревська, Б. Кобзарь, Н. Міропольська, В. Оржеховська, Г. Пустовіт), визначення ролі взаємин педагога з вихованцями у формуванні ціннісного ставлення до однолітків (Т. Суценок, Л. Башлакова, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна), висвітлення теоретичних основ і практико-орієнтованих засад соціально-педагогічної проектної діяльності (О. Безпалько, А. Капська, О. Купенко, О. Ляпіна, Н. Матяш, Є. Полат).

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є спроба визначити можливості соціально-педагогічної проектної діяльності для гуманізації стосунків підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків.

Виклад основного матеріалу... Виявленню суті проблеми гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків сприяє аналіз базових понять «гуманізм», «гуманність», «гуманізація взаємин», «соціально-педагогічна проектна діяльність».

Енциклопедія для фахівців соціальної сфери визначає гуманізм як систему поглядів, головними ознаками якої є визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей [2, с. 34].

Близьким за змістом до означеного поняття є термін «гуманність», який тлумачиться як сукупність морально-психологічних якостей, що виражає одну з найважливіших рис спрямованості особистості – спрямованість на ставлення до людини як до найвищої цінності. Саме в гуманності реалізується принцип гуманізму, синтезуються гуманістичні знання, почуття і поведінка в основі якої потреба у турботі і повазі до людей.

На думку В. Мазуриної гуманні стосунки об'єктивно виникають на ґрунті потреби особистості робити людям добро як мотиву її поведінки. Змістову сторону гуманних стосунків складають: людяність, повага особистої гідності, доброзичливість, милосердя, справедливість, толерантність, відповідальність, протидія злу та насильству.

Отже гуманізацію взаємин між людьми можна охарактеризувати як процес олюднення їх спілкування на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії рівноправних партнерів, визнання за кожним права бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір і волевиявлення.

Як двосторонній процес гуманізація взаємин передбачає співпрацю і співтворчість, створення умов для їх саморозвитку і взаєморозвитку, утвердження особистої гідності особистості. Результатом гуманізованих взаємин є олюднена (гуманна) особистість вихованця [6, с. 11].

Підлітковий вік є одним з найважливіших етапів життя. Він характеризується входженням у світ людської культури та суспільних цінностей, а крім того – індивідуалізацією, відкриттям та утвердженням власного унікального й неповторного «Я» [4].

Особистісні зміни підлітків характеризуються формуванням свідомості і нової самосвідомості із загостреним почуттям власної гідності, прагненням бути дорослим, усвідомленням своїх можливостей і здібностей та переглядом моральних норм, що є головним регулятором людських взаємин. Не сформований психологічний механізм ціннісного вибору впливає на формування етико-комунікативної орієнтованості особистості в діяльності і спілкуванні. Підліток природно тяжіє до спілкування з однолітками. Актуальною є потреба в друзях та бажання зайняти серед них гідне місце.

Міжособистісне спілкування з однолітками відіграє надзвичайно важливу роль у процесі пошуку і творення життєвих орієнтирів. Думка однолітків набуває особливої значущості, коли треба зробити вибір – тим паче пов'язаний з цінностями. Істотно змінюється сприйняття підлітками інших людей. Еталони міжособистісного сприйняття, якими вони користуються при оцінюванні оточення, стають все більш узагальненими і співвідносяться не з думкою окремих дорослих, як це було в молодшому шкільному віці, а з ідеалами, цінностями і нормами [1].

Процес спілкування підлітків з однолітками природним шляхом створює сприятливі умови для розвитку раціональних вмінь сприймати, «відчувати» та розуміти іншу людину, визначати свої творчі сили та комунікативні можливості, досягати взаєморозуміння завдяки управлінню своїми

емоційними переживаннями, вербальними і невербальними реакціями. Проте неадекватна самооцінка підлітків, їх підвищена емоційна напруженість і тривожність, не сформованість комунікативних навичок часто призводять до агресивної поведінки, негативізму, демонстративної поведінки, проявів жорстокості.

Соціальний розвиток вихованців дитячих будинків має свої особливості. Процес засвоєння дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування певної системи знань, норм і цінностей, зумовлений недоліками виховання в колишніх родин (бездоглядність, жорстоке ставлення тощо) та наслідками недосконалої системи виховання в інтернатних закладах (матеріальні умови і засоби життя, неповноцінне спілкування з дорослими, відсутність контактів з довкіллям, звужене коло спілкування, регламентація вільного часу режимними моментами).

Особливості дитячого будинку, як специфічного середовища, позначаються на розвитку особистості його вихованців. Вихованці дитячих будинків знаходяться у «замкненому просторі» з обмеженою кількістю людей, які з ними спілкуються. Дефіцит уваги доповнюється дефіцитом елементарних сенсорних стимулів, дефіцитом інформаційного потоку в цілому. Життєвий простір вихованців звужений даним закладом.

Незадоволеність потреби в спілкуванні з дорослими виражається в прагненні за всяку ціну викликати їх позитивну оцінку. Одночасно у взаєминах із дорослими діти-сироти бувають грубі, проявляють агресивність, ображаються на будь-які незначні зауваження [7]. Недостатній досвід взаємодії з дорослими негативно позначається на розвитку соціальних контактів дитини-сироти із однолітками (не помічають один одного, не вступають в ігрову взаємодію, не чутливі до ініціативи та емоційного стану однолітків, що призводить до виникнення конфліктів між ними). Інші діти для дитини-сироти являються монотонним фоном їх життя, а якщо і виступають із цього фону, то, скоріше, як конкуренти або суперники, але не як партнери або товариші.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються у дитячих будинках мають не сформовані практичні навички ведення домашнього господарства, прояву родинних почуттів та мають низький рівень санітарно-гігієнічних навичок у порівнянні з дітьми, які виховуються в родині.

Підлітки, які виховуються в родинному середовищі, щоденно спілкуються зі своїми батьками, близькими родичами, дорослими знайомими. Родина виступає для них важливим чинником соціально-культурної адаптації й інтеграції в соціум. Саме в родині вони вчаться опановувати себе, вступати в позитивне спілкування із широким колом однолітків, долати психологічні складності, отримують навички соціальних контактів у процесі діяльності. Попри те, у багатьох підлітків сформоване упереджене ставлення до дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яке проявляється у зверхньому та байдужому ставленні до них. Підлітки які виховуються в родині не завжди виявляють готовність підтримувати, розуміти, співчувати, а головне усвідомлювати те, що діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування, перш за все, люди, які заслуговують на визнання їх як «найвищу цінність» та повагу не зважаючи на визначений соціальний статус у суспільстві, а також власним прикладом показувати належне ставлення до даної категорії дітей серед своїх однолітків, друзів та рідних.

Для гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі з вихованцями дитячих будинків на наш погляд ефективними є засоби організації їх спільної діяльності, співпраці підлітків на основі виховних методів, що мають особистісну спрямованість і стимулюють їх до морального саморозвитку і самовдосконалення, ціннісного ставлення до людини. Сприятливі умови для гуманізації взаємин та організації співпраці створює соціально-педагогічна проектна діяльність.

О. Ляпіна проектну діяльність визначає як цілеспрямовану, у цілому самостійну діяльність учнів, що здійснюється під толерантним керівництвом педагога, орієнтовану на розвиток моральних і вольових якостей, інтелектуальних, фізичних і творчих здібностей учнів у процесі розв'язання соціально значущої проблеми; спрямовану на отримання конкретного результату у формі матеріального й ідеального продукту [5].

В основі соціально-педагогічної проектної діяльності лежить соціально-педагогічне проектування – можливість перетворювати соціальні процеси, явища, умови за допомогою педагогічних засобів [3].

Кожен соціально-педагогічний проект має свою суспільну місію. Він створюється на основі соціального прогнозування і передбачення, орієнтованого на зміну навколишнього соціального середовища (соціальних умов) і вимагає самовизначення учасників проекту щодо якості цього середовища. Мета соціально-педагогічного проекту полягає в ініціюванні за допомогою педагогічно організованих дій процесу, здатного привести до позитивних змін в соціальному середовищі.

Основними етапами соціально-педагогічної проектної діяльності виокремлюють: пошуково-дослідницький етап (пошук й аналіз проблеми; постановка цілей і завдань; збір, вивчення, обробка інформації за темою проекту; планування проектної діяльності; вибір засобів і методів для

реалізації поставлених цілей); технологічний етап (виконання запланованих дій; оформлення результатів проекту, що виконується як освітній продукт); результативний етап (захист проекту; підбиття підсумків виконання проекту).

Соціально-педагогічний потенціал даного виду проектів спрямований на соціалізацію його учасників, їх усвідомлену адаптацію до існуючих умов; на формування вміння продуктивно взаємодіяти з навколишнім соціальним простором, покращуючи його в міру своїх сил і тим самим вирішуючи свої проблеми.

Робота над соціально-педагогічним проектом здійснюється у відповідності до принципу спільної діяльності. Саме у спільній діяльності вихованців з педагогом відбувається рух від пошуково-дослідницького до результативного етапу роботи над проектом. Спільна діяльність – суть гуманізації освітнього процесу, тому що вона не порушує суверенітету особистості, зберігає її свободу у виборі видів і способів пріоритетної діяльності. Основною метою спільної діяльності є створення такого оточення для людських стосунків, яке сприятиме зміненню особистості, котра стає більш самостійною, самокерованою, здатною проектувати власну життєдіяльність. Спільна діяльність дає змогу розв'язати взаємопов'язані завдання: прогнозування проектної діяльності, створення сприятливих умов для її здійснення, забезпечення руху учнів від елементарних до вищих складних форм цієї діяльності.

Об'єктом спільної діяльності є зміст соціально-педагогічної проектної діяльності вихованців, форми й методи їх взаємодії з педагогом. Основним засобом спільної діяльності є рефлексія. Вихованець займає позицію активного суб'єкта власної діяльності, а педагог здійснює рефлексивне керування (відчуває внутрішній світ вихованців, розуміє їх бажання, інтереси, мету, плани).

Перед педагогом ставиться низка різнорівневих завдань:

- не лише передавати учням конкретні знання, а й навчити здобувати ці знання самостійно, уміти застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань;
- сприяти формуванню в учнів комунікативних навичок (здатності працювати в різноманітних групах, виконуючи різні соціальні ролі – лідера, виконавця, посередника тощо);
- розширювати коло спілкування дітей, знайомити з іншими культурами, різними поглядами на одну проблему;
- прищеплювати учням уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати інформацію, уміти її різнобічно аналізувати, висувати гіпотези, уміти робити висновки.

Інтерес підлітків до виконання проектів підкріплюється можливістю самостійно обирати зміст, рівень складності й термін виконання проекту; партнерської взаємодії з педагогом; можливістю набуття життєво необхідних у майбутньому дорослому житті знань і навичок (серед яких: способи генерування ідей, формулювання мети й завдань, створення і презентацію продукту діяльності, оцінки власних дій і отриманого продукту, створення портфоліо).

Виконання проектів дає можливість підліткам проявити власну індивідуальність у створенні «продукту» діяльності, презентувати його оточенню, визначити сильні і слабкі сторони власної діяльності, займатися самоосвітою в галузі, яка, можливо, стане майбутньою професійною діяльністю, спробувати себе в ролі ініціатора, керівника, виконавця, консультанта проектної діяльності.

Педагог налагоджує спільну діяльність вихованців у відповідності до гуманістичних принципів, серед яких: не порушувати права і інтереси один одного; відмовлятися від категоричного стилю спілкування; створювати умови для рівноправного діалогу, дискусії; відчувати і приймати емоційний настрій кожного; вміти стримувати свої емоції і почуття; оволодівати механізмами емпатії; демонструвати довіру і повагу; усвідомлювати свої переваги і недоліки; проявляти поблажливість, терпіння, почуття гумору, чуйність; готовність миритися з чужою думкою.

Висновки... Підводячи підсумки слід зазначити, що пошук засобів гуманізації стосунків підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків є важливою соціально-педагогічною проблемою. Актуальність проблеми обумовлена поширенням проблеми біологічного і соціального сирітства в Україні та особливостями підліткового віку, які виявляються у невмінні управляти своїми емоціями, зверхності, байдужості тощо.

Гуманізацію взаємин між людьми можна охарактеризувати як процес олюднення їх спілкування на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії рівноправних партнерів, визнання за кожним права бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір і волевиявлення.

Соціально-педагогічна проектна діяльність має об'єктивні психолого-педагогічні можливості для гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі з вихованцями дитячих будинків оскільки організовується як спільна діяльність вихованців у відповідності до гуманістичних принципів.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Бодалев А. А. Психология общения: Избранные труды: [учеб.-метод. пособие]. 3 изд., перераб. и доп. М. :

Изд. МПСИ, Воронеж: НПО «Модэк», 2002. 319 с. / Bodalev A. A. Psikhologiya obscheniya: Izbrannyye trudy: (*Psychology of Communication: Selected Works*), М. : Izd. MPSI, Voronezh: NPO «Modek», 2002. 319 s. [in Russian].

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Симферополь: Універсум, 2013. 536 с. / Entsiklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery (*Encyclopedia for Specialists of Social Sphere*), Kyiv, Symferopol: Universum, 2013. 536 s. [in Ukrainian].

3. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; Под ред. И. А. Колесниковой. М: Издательский центр «Академия», 2005. 288 с. / Kolesnikova I. A. Pedagogicheskoe proektirovanie (*Pedagogical Projecting*), М: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2005. 288 s. [in Russian].

4. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. К. : Міленіум, 2006. 336 с. / Korniyaka O. M. Psykholohiia komunikativnoi kultury shkoliara (*Psychology of Communicative Culture of Pupils*). К. : Milenium, 2006. 336 s. [in Ukrainian].

5. Ляпина О. И Проектная деятельность как средство самоактуализации старших подростков : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Рязань, 2009. 234 с. / Lyapina O. Y Proektnaya deyatel'nost kak sredstvo samoaktualizatsii starshikh podrostkov (*Project Activity as a Means of Self-Actualization of Senior Teenagers*), dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 Ryazan', 2009. 234 s. [in Russian].

6. Мазуріна В. О. Гуманізація взаємин учителів і старшокласників у позаурочній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». К., 1999. 19 с. / Mazurina V. O. Humanizatsiya vzaiemyn uchyteliv i starshoklasnykiv u pozaurочноi roboti (*Humanization of Relations of Teachers and Senior Schoolchildren in Extracurricular Work*), avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.01. К., 1999. 19 s. [in Ukrainian].

7. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Психология сиротства. [2-е изд.]. СПб. : Питер, 2005. 400 с. / Prihozhan A. M. Psikhologiya sirotstva (*Psychology of Orphanhood*), SPb. : Piter, 2005. – 400 s. [in Russian].

Дата надходження статті: «01» листопада 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «15» листопада 2017 р.

Рецензенти:

Лобова О. – доктор педагогічних наук, професор

Руснак І. – доктор педагогічних наук, професор

Іонова Ірина – доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, кандидат педагогічних наук, e-mail: ira_ionova@ukr.net

Ionova Iryna – assistant professor of the department of social work and sociocultural activity of Sumy State Pedagogical University named after A.S.Makarenko, candidate of pedagogical sciences, e-mail: ira_ionova@ukr.net

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Іонова І. До проблеми гуманізації взаємин підлітків, які виховуються в родинному середовищі, з вихованцями дитячих будинків. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 23. С. 68–72.

Ionova I. To the Problem of Humanization of Relations of Teenagers Who are Brought up in a Family Environment, with Children from Orphanages. *Pedagogical Discourse*. 2017. Issue 23. pp. 68–72.

УДК 371.14 / .214. 114

НАТАЛІЯ КАЗАКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

NATALIA KAZAKOVA,

candidate of pedagogical sciences, associate professor

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)

orcid.id/0000-0003-1499-3448

**Співпраця в системі «ВНЗ – школа» як необхідна умова
ефективної організації та проведення педагогічної практики**

**Cooperation in the System «University - School» as a Prerequisite of Effective Organization
and Conduct of Pedagogical Practice**

У рамках реалізації концепції «Нова українська школа» виникла потреба у зміні підходів, змісту, форм і методів взаємодії педагогів усіх рівнів системи освіти, що дає можливість поєднувати їх знання, вміння, навички та досвід для ефективного вирішення нагальних проблем освіти та підвищення рівня професіоналізму. Тому актуальним є питання про співпрацю між школою та вищими навчальними закладами. Звернуто увагу на те, що педагогічна практика є важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів. Однією з умов організації педагогічної практики студентів визначено співпрацю ВНЗ і баз практики. Розглянуто цілі, напрями та форми співпраці ВНЗ з базами практики (з досвіду роботи Хмельницької